
Juozas Banionis

Devintojo dešimtmečio Lenkijos lietuvių politinio gyvenimo bruožai KGB bylos „Tramplinas“ puslapiuose

IVADAS

Naujausiųjų laikų užsienio lietuvių situacija, jų gyvenimo bruožai – istorikų nedaug ištyrinėtos sritys. Dar mažiau tyrėjų yra domėjęsi kaimyniniuose kraštuose gyvenančiais lietuviais, jų gyvenimo ir siekių specifika. Todėl galima teigti, kad Lenkijos lietuvių padėtis, jų aspiracijos – taip pat „nuskriaustos“ istoriniais tyrimais sritys. Išsamiau, įvairiais aspektais tyrinėtas tik tarpukario laikotarpio tiek Vakarų, tiek Lenkijos lietuvių politinis gyvenimas. Omenyje turima istorikų A. Eidinto¹ ir B. Makausko² darbai.

Šio straipsnio tikslas – nušviesti netolimo devintojo dešimtmečio vadinamojo Suvalkų trikampio, kurį sudaro gyvenantys tarp Suvalkų, Seinų ir Punsko mūsų tautiečiai autochtonai, vaidmenį išeivijos keliamoje Lietuvos laisvės byloje. Kartu mėginta apibūdinti Lenkijos lietuvių nuotaikas, jų požiūrį į sovietų Lietuvą.

Devintasis dešimtmetis yra ypatingas Vidurio Rytų Europoje. Tuo laikotarpiu Lenkijoje prasidėjo aktyvus antikomunistinis judėjimas, žinomas „Solidarumo“ vardu. Jo iškilimo, slopinimo ir grįžimo į oficialią valdžią istorija apima devintąjį dešimtmetį. Kita ver-

tus, Lietuvoje tuo laikotarpiu sustiprėjo disidentų veikla, pasireiškusi pogrindinės spaudos leidimu, o dešimtmečiui baigiantis iškilė Lietuvos persitvarkymo sąjūdis, plačiai išgarsėjęs tiesiog Sąjūdžio vardu ir pradėjęs sklaidyti Sovietų imperijos vienybės mitą.

Straipsnyje remiamasi gausia archyvine medžiaga, sukaupta sovietinio saugumo (KGB) Lietuvos SSR padalinyje ir dabar saugoma Lietuvos ypatingajame archyve (LYA). Tai – KGB agentų, rezidentų pranešimai, Maskvai adresuotos Vilniaus šifrotelegramos bei ataskaitos, Lenkijos LR saugumo pažymos. Remdamiesi šia mūsų visuomenei nežinoma medžiaga ir mėginsime gvildinti užsibrėžtą problemą.

UŽVEDUS BYLĄ „TRAMPLINAS“

1980 m. Lenkijoje išplinta nepriklausomos savavaldės profesinės sąjungos „Solidarumas“ („*Solidarność*“). Tai visame pasaulyje žinomas judėjimas, istorikų dar vadinamas „spontaniška ir tikra darbininkų klasės revoliucija“³, skatinusia piliečių visuomenės formavimą ir išreiškusia jos siekius. Šis judėjimas lėmė politinius pokyčius ne tik Lenkijoje; tai „buvo svarbiausias įvykis Vidurio

Rytų Europoje po Antrojo pasaulinio karo, gal net ankstesnių laikų⁴. Kaimyninėje valstybėje plintančios antikomunistinio judėjimo idėjos negalėjo aplenkti ir Suvalkų trikampyje gyvenančių lietuvių, o per juos, kadangi jie palaikė intensyvius ryšius su sovietų Lietuva, pasiekė ir mūsų respubliką. Todėl neatsitiktinai mėgindamas šį procesą kuo daugiau valdyti KGB Lietuvos SSR padalinys (Lietuvos SSR valstybės saugumo komitetas) 1980 m. lapkričio 10 d. užveda informacijos bylą, koduojamą „Tramplino“ vardu. Bylos pavadinimas aiškintinas sovietinio saugumo požiūriu į Lenkijos lietuvius, kaip potencialius antisovietinių idėjų perdavimo tarpininkus tarp Vakarų ir Rytų kraštų.

Taigi komplikuojantis Lenkijos Liaudies Respublikos vidaus padėčiai KGB Lietuvos SSR padalinys pradeda labiau domėtis Suvalkų trikampio lietuvių nuotaikomis ir nuostatomis. Jau 1981 m. liepos mėn. Lietuvos SSR KGB 1-ojo skyriaus viršininkas V. Karinauskas išsiuntinėja savo valdiniams miestuose bei rajonuose raštus, kuriuose raginama išsiaiškinti Lietuvos gyventojų ryšius su Lenkijos lietuviais⁵. Kiek vėliau, tą pačių metų rugsėjo 7 d. Lenkijos pasienio teritorijoje įvyksta slaptas abiejų komunistinių kraštų saugumiečių susitikimas⁶. Lietuvos SSR sovietiniam saugumui atstovavo minėtas V. Karinauskas, o Lenkijos LR – Vidaus reikalų ministerijos saugumo tarnybos centro „aparatčikai“ V. Krulis, K. Šimanovskis, F. Lucevičius ir Suvalkų vaivadijos saugumo tarnybos viršininkas G. Zimnickis. Be to, dalyvavo SSRS ambasados Lenkijoje atstovas pulkininkas N. Semaška. Pirmiausia susitikime detalai aptarta Lenkijos lietuvių padėtis, konstatuota, jog Suvalkų trikampyje gyvena 10 500 lietuvių, kurių dauguma yra ūkininkai. Šis tautinę mažumą apibūdinantis skaičius įdomus tuo, kad Lenkijos Liaudies Res-

publikos laikotarpiu oficialūs duomenys apie kitų tautybių gyventojus nebuvo publikuojami motyvuojant apskaitos nevedimu.

Susitikime pažymėta tendencija – retėja Suvalkų trikampio lietuvių inteligentijos gretos, nes gabesnieji jų persikelia į Varšuvą, Katovicus, Gdanską, Gdynę, Ščeciną. Saugumiečiams kėlė nerimą stiprėjanti Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB), siekiančios suvienyti visame pasaulyje pasklidusius lietuvius, įtaka, jos atstovų bendradarbiavimas su mūsų tautiečiais Lenkijoje. Pastarųjų tautinis, patriotinis sąmoningumas buvo palaikomas istorine ir religine literatūra, tiesiogiai gaunama iš Vakarų šalių. Susitikime konstatuota, kad per SSRS sieną ne tik tai išsiuntinėjama ši medžiaga (dažnai dalimis), bet ir „vyksta abipusis informacijos pasikeitimas žodine forma“⁷. Be to, užsiminta apie Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK'o), Bendro Amerikos lietuvių fondo (BALF'o), „Santaros–Šviesos“ federacijos veiklos pėdsakus Lenkijos lietuvių gyvenime.

Lenkų saugumiečiai išreiškė pageidavimą, kad jų darbą su LLR lietuviais labai palengvintų informacija apie Vakarų lietuvius, atvykusius į Lietuvos SSR, bei lietuvius, vykstančius į Lenkiją susitikti su „kapitalistinių šalių“ piliečiais, taip pat duomenys apie „lietuvių emigracijos centrus“, „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ leidimo organizavimą. Lietuvos SSR sovietiniai saugumiečiai pasidžiaugė, jog pavyks išsiaiškinti lietuvių išeivijos organizacijų ryšius su Lenkijos lietuviais, o per juos atskleisti kontaktus su „Lietuvos SSR nacionalistiškai nusiteikusiais asmenimis“⁸. Žodžiu, abiejų šalių saugumiečiai sutaria veikti linkme, bylojančia komunistinio bloko šalių vienybę.

Draugiškus kaimyninių valstybių saugumiečių ryšius netrukus pajunta Lenkijos lie-

tuviai, pageidavę literatūros lietuvių kalba ir papildomų lietuviškų klasių mokyklose. Tuomet LLR vidaus reikalų ministerijoje jiems buvo atsakyta, kad šis klausimas derintas su Lietuvos SSR KGB⁹.

Suvokdamas didėjančią „Solidarumo“ vaidmenį Vidurio Rytų Europoje, KGB Lietuvos SSR padalinys parengia aktualių klausimų sąrašą, kuris padėtų suprasti Suvalkų trikampio lietuvių nuostatas ir požiūrius. Tais klausimais užsimojama išsiaiškinti, kaip ir kokiais būdais ar kanalais Vakarų lietuviai išėiviai palaiko kontaktus su Lenkijos lietuviais, ko jie siekia, kokie lietuvių santykiai su „Solidarumo“ veikla, kiek lietuvių Lenkijos įvykių metu (turima omenyje 1981 m. gruodžio 13 d. karinis perversmas) atsidūrė užsienyje, kokiais tikslais ten liko ir kur apsigyveno, kuo pasireiškia katalikų dvasininkų veikla bendradarbiaujant su Lietuvos katalikų bendruomene, kurios religinės organizacijos ir kurie tautiškai nusistatę asmenys turi tikslą panaudoti LLR lietuvius, kad galėtų „prasiskverbti į LSSR ir politiškai paveikti sovietinius piliečius“¹⁰.

Lietuvos ypatingajame archyve saugomos bylos „Tramplinas“ medžiaga rodo, kad saugumiečiai sutelkė nemažą būrį rezidentų ir agentų, kurie mėgino rasti atsakymus į minėtus klausimus. Išlikę agentūriniai pranešimai brėžia pakankamai aiškius ne tik Suvalkų trikampio, bet ir aktyvių Varšuvos lietuvių nuomonių kontūrus. Tarp tų dokumentų autorių išskirtinė vieta tenka rezidentui Rašidovui, sėmusiam informaciją iš lituanisto, agentui Vitui – jį į Varšuvą pakvietė asmuo, buvęs tiek sovietų, tiek lenkų saugumo akiratyje, – bei agentui Antanui, viešėjusiam Varšuvoje, Punske ir perdavusiam ataskaitą Rytų Berlyne. Atmetus komunistinės ideologijos šampus ir žvelgiant kritiškai, šių trijų veikėjų pranešimai vertintini kaip išsamūs,

vienas kitą papildantys ir įvairiais aspektais atskleidžiantys Lenkijos lietuvių gyvenimą šaltiniai.

LLR SAUGUMO TARNYBA APIE LENKIJOS LIETUVIUS

Kodėl Suvalkų trikampyje ir Varšuvoje gyvenantys mūsų tautiečiai kėlė nerimą Lenkijos saugumui? Atsakyti į šį klausimą padeda 1980 m. rugpjūčio mėn. kruopščiai parengtos slaptos, net 7 punktų pastabos apie „kai kuriuos LLR lietuvių nacionalizmo aspektus“. Dokumentas adresuotas sovietų Lietuvos saugumiečiams nuo kolegų Lenkijoje. Pirmuoju punktu pripažįstama, kad kaimyninės šalies lietuvių tautinė mažuma yra minėtos institucijos „operatyvinio saugojimo objektas“ (*objekt ochrony operacyjnej*). Be to, nurodomas LLR lietuvių skaičius – 9000, iš jų tik šeštadalis priklauso oficialios valdžios remiamai Lietuvių visuomeninei kultūros draugijai (LVKD), periodiškai leidžiančiai „Aušros“ žurnalą¹¹.

Antruoju punktu pabrėžiama, kad Lenkijos lietuvių aplinkoje stiprėja Vakarų „lietuvių išeivijos centrų įtaka“. Išskiriamos keturios mūsų tautiečių Vakaruose organizacijos, į kurias Lenkijos saugumas kreipia ypatingą dėmesį. Pirmiausia – tai VLIK'as, apibūdinamas kaip politinė organizacija, vienijanti „buržuazinės Lietuvos politinių partijų atstovus“ ir inicijuojanti bei koordinuojanti antisovietinę veiklą. Antroji organizacija – PLB, kuri „glaudžiai bendradarbiauja su VLIK'u“ ir siekia valdyti Vakarų išeivijos gyvenimo politinę, kultūrinę ir švietimo plotmes. Toliau įrašytas BALF'as, materialiai remiantis visame pasaulyje pasklidusius lietuvius, tarp jų ir Lenkijos, ir „Santaros–Šviesos“ federacija. Pasak dokumento, pastarosios organizacijos tikslas yra

„didesnis Lietuvos savarankiškumas Maskvos atžvilgiu“ ir Lietuvos suverenumo gražinimas nepriklausomai nuo santvarkos¹².

Atkreipiamas dėmesys ir į kitas Vakarų Europos lietuvių išeivijos organizacijas, iš jų minimos Lietuvių katalikų mokslo akademija (LKMA), Šv. Kazimiero kolegija (abi veikia Romoje), Lietuvių kunigų sąjunga, Didžiosios Britanijos, Vakarų Vokietijos, Švedijos lietuvių bendruomenės ir Baltijos mokslo institutas Švedijoje.

Vakarų lietuvių išeivijos organizacijų įtakos Lenkijos lietuviams formos aptariamos trečiajame punkte. Jame pažymėta, kad didžiausią poveikį tautiečiams komunistiniuose kraštuose turi užsienio radijo stotys – Vatikano radijas, „Amerikos balsas“ ir „Laisvė“, devynias valandas per parą transliuojančios laidas lietuvių kalba. Lenkų saugumiečiai įvardija „pavojeingus“ komunistiniams kraštams šių radijo stočių bendradarbius – J. Laučka, K. Čeginskas, A. Grinienė, A. Kacas, V. Kamas, E. Juodvalkė¹³.

Kitas „pavojus“ socialistinės Lenkijos visuomenės lietuvių tautinei mažumai slėpėsi „masiškai atsiunčiamoje lietuvių nacionalistinėje spaudoje“, leidžiamoje Vakarų lietuvių išeivijos pastangomis. Į „juodąjį sąrašą“ patenka laikraščiai ir žurnalai: „Aidai“, „Tėviškės žiburiai“, „Keleivis“, „Laisva Lietuva“, „Europos lietuvis“, „Akiračiai“, „Lituanus“, „Lietuvių dienos“, „Nepriklausoma Lietuva“, „Tėvynė“.

Slapto kenkimo socializmui įžvelgta tiek istorinės, tiek religinės tematikos lietuviškoje knygoje, gaunamos iš LKMA, kitų Romos katalikų organizacijų ir iš kitur. Kaip istorinės tematikos knygų siuntėjas įvardytas A. Kučys, gyvenantis JAV.

Lenkijos saugumiečiams užkliūva tai, kad lietuviai turistai iš Vakarų domisi lietuvių tautinės mažumos materialine, religine

padėtimi ir apskritai nori kuo daugiau sužinoti apie tautiečių gyvenimo aplinką. Šiuo atžvilgiu spėjęs „pasižymėti“ A. Žygas: jis drauge su kitais Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso dalyviais, lankydamasis Suvalkų trikampyje, susitikinėjo su Lietuvos SSR piliečiais¹⁴.

Neliko nepastebėta ir BALF'o šalpa, pasireiškusi „siuntinių akcija“. Pasak dokumento, nuo 1976 m. užsimezgė glaudus ryšys tarp Punsko krašto „kaimo jaunimo studentų“ ir VFR lietuvių šelpimo draugijos „Labdara“, vadovaujamos J. Glemžos. Tai rodo šios draugijos kontaktai su Punsko lietuviams mokiniams bei studentams. Kaip pavyzdys paminėtos dovanos Punsko lietuvių licėjui, būtent 1000 Vokietijos markių ir lietuviško raidyno rašomoji mašinėlė. Dokumente pažymima, jog dauguma knygų, straipsnių religine ir tautine tematika Lenkijoje gaunami siuntiniuose su rūbais. Čia jie sukaupiami, o po to dalimis siunčiami į SSRS.

Ketvirtuoju punktu atskleidžiama „išaiškinti arba įtariami priešiška veikla Lenkijos teritorijoje nacionalistiniai aktyvistai ir veikėjai, institucijos“. Nepageidaujamų LLR leidinių sąrašas – trys pozicijos: „Akiračiai“ ir „Metmenys“, leidžiami „Santaros–Šviesos“ federacijos, bei „Aidai“, redaguojami J. Girniaus; visi jie prilyginami lenkų emigracijoje leidžiamam „Kultūros“ žurnalui. Be to, dėl domėjimosi Lenkijos lietuvių tautine mažuma ir „kontaktų su asmenimis [iš minimos aplinkos] stiprinimo“ užkliūvo „Tėviškės žiburių“ redaktorius kun. P. Gaida. Lenkijos saugumas teigė, kad jis siunčia į LLR „nacionalistinę spaudą“ ir siekia per Lenkijos teritoriją pergabenti išspausdintus nelegalius LSSR savilaidos („samizdato“) numerius. Iš Vakarų Europos lietuvių bendruomenių išskirta Švedijos lietuvių bendruomenė, rodanti ypatingą dėmesį Lenkijos lietuvių tau-

tinei mažumai ir jų situaciją „tendencingai nušviečianti VFR ir Švedijos lietuvių emigrantų sluoksniuose“¹⁵. LLR saugumo paskaičiavimais, per metus į Lenkijos teritoriją patekdavo apie 3000 egzempliorių spaudos leidinių ir knygų, išleistų Vakaruose lietuvių išeivių jėgomis¹⁶.

Tuometinės Lenkijos lietuvių aplinkos aktualijos nušviečiamos penktajame punkte. Lygindami devintojo dešimtmečio pradžios „Aušros“ žurnalo publikacijas su minimu dokumentu, galime teigti, kad jame pateikiama gana objektyvi informacija. Pirmiausia komunistų ideologų džiaugsmui pažymėta, jog Lenkijos lietuvių tautinei mažumai būdingas pozityvus požiūris į krašto realybę. Lenkijos lietuviai „aktyviai palaiko valstybės ir partijos politiką įvairiose gyvenimo srityse“. Taigi aišku – didesnė jų dalis per daug nesidomi Vakarų lietuvių išeivijos politinėmis organizacijomis, o žvilgsnį kreipia į gyvenančius greta, už „geležinės uždangos“, sovietų valdomus tautiečius. Toliau pabrėžiama, kad Lenkijos lietuvių visuomenėje iškilo inteligentų grupė, pasireiškianti stipriomis tautinėmis pažiūromis ir aktyviai palaikanti ryšius su Vakaruose veikiančiais lietuvių išeivijos centrais. Ši grupė vienija trijų kategorijų asmenis. Pirmą kategoriją sudaro tarpukario Lenkijos Suvalkijoje veikusios Šv. Kazimiero draugijos nariai, antrą – Lenkijos teritorijoje Antrojo pasaulinio karo metais arba iškart po jo atsidūrę asmenys ir trečią – jauni inteligentijos atstovai, paveikti Vakarų išeivių ir besistengiantys tęsti vyresniųjų pradėtą „priešišką ideologiją“¹⁷.

Remiantis PLB programa, šeštuoju punktu apibūdinamos išeivijos organizacijų veiklos kryptys ir taktika. Tradiciniais komunizmo teorijos teiginiais išreikštoje traktuotėje kalbama apie jų veiksmus, nukreiptus prieš komunistinio bloko valstybes, pirmiau-

sia prieš SSRS. Organizatoriais įvardijami „reakciniai klerikalai“, „trockiniai elementai“, „nacionalistiniai ir sionistiniai centrai“; visiems vadovauja „Vakarų hegemonas“ – JAV¹⁸. Aptariant veikimo kryptis nelieka nepastebėtas svarbus išeivijos organizacijų bruožas – jų veiklos formų ir metodų efektyvumas. Tai pasireiškia, pavyzdžiui, panaudojant kultūrinę veiklą kaip politinės veiklos faktorių. Anot dokumento, prie komunistinių kraštų visuomenės demokratizavimo prisideda suaktyvėjęs informacijos apie situaciją Lietuvoje, Punsko lietuvių aplinką rinkimas, kontaktų su kitomis Vakaruose gyvuojančiomis tautinėmis bendruomenėmis, tarp jų su lenkų išeivių centrais, integravimas, platesnis bendradarbiavimas su tokiomis organizacijomis, kaip „Amnesty International“ (Tarptautinė amnestija), bei „Kinijos skaldomosios politikos“ panaudojimas saaviems tikslams¹⁹.

Paskutiniame, septintajame, punkte apibūdinami pagrindiniai lenkų saugumo veiksmai prieš „lietuvių nacionalistinius centrus“. Numatomos penkios tų veiksmų kryptys. Saugumui ypač rūpėjo išaiškinti ir kontroliuoti kanalus, kuriais į LLR siunčiama „priešiška literatūra“, bei konfiskuoti tuos spaudinius. Saugumiečiai stengėsi susekti naujus „nacionalistinių centrų“ kontaktus su lietuvių tautine mažuma Lenkijoje, juos kontroliuoti ir neleisti tą veiklą panaudoti prieš Lietuvos SSR. Toliau aiškinantis Europos (Švedija, VFR, Italija, Didžioji Britanija) lietuvių išeivijos organizacijų planus, numatoma suaktyvinti darbą šia linkme, nes esą jų tikslas – „panaudojant turistus ir kitus kontaktus, prasibrauti į lietuvių aplinką“ bei „sukurti antisocialistines, antisovietines nuotaikas“²⁰.

Dokumente pripažįstama reali galimybė pasinaudoti Lenkijos teritorija plėto-

jant lietuvių patriotinę, religinę ir tautinę veiklą, nukreiptą prieš Lietuvos SSR. Todėl lenkų saugumas mėgina užbėgti šiems „organizatoriams“ už akių ir stengiasi juos neutralizuoti. Siekiant užtikrinti sėkmingesnius lenkų saugumiečių veiksmus prieš Lenkijos lietuvius, tikėtinus antisovietinės veiklos dalyvius, išreiškiama mintis, kad reikia glaudžiau bendradarbiauti su KGB Lietuvos SSR padaliniu ir keistis informacija apie „nacionalistinius centrus“, kurie stengiasi arba „gali ateityje mėginti veikti prieš LSSR ir pasinaudoti LLR teritorija“.

Taigi Lenkijos LR VRM saugumo tarnyba, nuodugniai išgvildenusi susiklosčiusią Suvalkų trikampio lietuvių padėtį, skatina Lietuvos SSR valstybės saugumo komitetą imtis aktyvesnių veiksmų Lenkijos lietuvių atžvilgiu mėginant kontroliuoti „trampliną“, jungiantį Vakarų ir Rytų lietuvius, kovojančius dėl Lietuvos laisvės.

LIETUVOS LAISVEI ARTĖJANT

Praslinkus beveik aštuoneriems priverstinės tylos metams valdant „represinei valdžiai“, 1989 m. pavasarį Lenkijoje po apskritojo stalo derybų legalizuojamos nepriklausomos savavaldės profesinės „Solidarumo“ sąjungos. Tų pačių metų birželį vyksta pirmieji laisvi rinkimai ne tik Lenkijoje, bet ir visoje Rytų Europoje. „Solidarumui“ atitenka trečdalis vietų Seime ir iš naujo kuriamame Senate²¹.

Tuo metu Lietuvoje į politinio ir visuomeninio gyvenimo zenitą pakyla Lietuvos persitvarkymo sąjūdis, spėjęs tapti visuomenine organizacija, nepriklausoma nuo komunistų partijos. Sąjūdis įkūnijo „Lietuvos nacionalinio suvereniteto idėją“²², nuo jo susi-

kūrimo prasideda tiesioginis Sovietų Sąjungos žlugimo procesas.

Pamėginti atkurti šio laikotarpio Punsko ir jo krašto vaizdą galima taip pat remiantis LYA saugoma medžiaga. KGB Lietuvos SSR padalinio agentas Antanas, 1984 m. birželio mėn. atvykęs į Lenkiją iš Vakarų, kruopščiai renka informaciją apie Punsko ir Varšuvos lietuvius²³. Agentūriniame pranešime jis nurodo pagrindinius Lenkijos lietuvių bendruomenės lyderius – J. Stoskeliūnas, J. Vaina, B. Makauskas. Jų teigimu, tuo laikotarpiu (1989 m. pavasarį) gerokai komplikavosi Punsko lietuvių ir lenkų santykiai. Tam įtakos turėjo Punsko parapijos bažnyčios klebono prolenkiškos nuotaikos. Įtampą tarp dviejų tautų padidino neatsakingai pareikštos vietinių „Solidarumo“ veikėjų mintys dėl Molotovo–Ribbentropo pakto panaikinimo. Pasak jų, panaikinus slaptuosius sovietų ir vokiečių susitarimus, Vilnius ir jo kraštas turėsias būti grąžintas Lenkijai.

Vilniaus problema – tarsi pleištas, ilgą laiką skyręs Lietuvoje ir Lenkijoje vykstančius demokratinius judėjimus. Dar 1988 m. gruodžio mėn. Sąjūdžio veikėjai V. Landsbergis, A. Čekuolis, B. Genzelis Varšuvoje susitikę su „Solidarumo“ atstovais kelia Vilniaus klausimą. Didelėmis abiejų tautų judėjimų atstovų pastangomis pagaliau pavyksta panaikinti šį nesutarimą. Prie to nemažai prisidėjo ir Varšuvos lietuviai, palaikę ryšius su „Solidarumo“ lyderiais. Pavyzdžiui, R. Vaina, priklausydamas „Solidarumo“ lyderio L. Walęsos apskritojo stalo komitetui, daug padėjo formuojant teigiamą lenkų požiūrį Vilniaus klausimu²⁴.

Tuo atžvilgiu pažymėtina ir istoriko B. Makausko įtaka tuometinei oficialiai Lenkijos valdžiai. 1988 m. kovo 14 d. kalbėdamas susitikime su generolo V. Jaruzelskio

patarėjais, jis pasisakė už glaudesnę bendradarbiavimą su Lietuvos SSR. B. Makauskas pabrėžė, kad tie ryšiai turi būti abipusiai ir apimti kultūrinę pažintį, kūrybinį bendradarbiavimą, keitimąsi ekskursijomis, profesionalaus bei mėgėjų meno pristatymus, keitimąsi literatūra. Kartu jis išreiškė pageidavimą sulaukti didesnės kultūrinės pagalbos ir materialinės paramos Suvalkų trikampio lietuvių meno kolektyvams²⁵.

Kalbant apie Lenkijos lietuvių nuomonę dėl tuo metu Lietuvoje vykusių visuomenės demokratizavimo procesų, reikia pažymėti, kad vertinimai buvo atsargūs. Dažniausiai būdavo reiškiamos mintys, jog Lietuvoje dar nėra „tikrų laisvių“.

LENKIJOS LIETUVIŲ ORGANIZACIJOS, RYŠIAI SU KITOMIS TAUTINĖMIS MAŽUMOMIS

Vienintelė oficiali Lenkijos lietuvių vienijanti organizacija komunistų valdymo laikotarpiu buvo Lietuvių visuomeninė kultūros draugija (LVKD), įkurta 1957 m. ir globojama bei finansuojama LLR vyriausybės. Šios draugijos Centro valdybos būstinė buvo Seinuose, didesni LVKD skyriai turėjo lenkų vyriausybės išlaikomas patalpas Varšuvoje, Vroclave ir kitur.

Pačios LVKD veiklą prisidedant prie Lietuvos laisvės bylos kėlimo galima vertinti dviem aspektais. Vienas požiūris atitiktų draugijos Centro valdybai oficialiai atstovaujančių asmenų nuomones, kitas – draugijos narių, turinčių didelę įtaką Lenkijos lietuvių gyvenime ir daugiausia gyvenančių Varšuvoje, nuostatas LSSR atžvilgiu.

Pirmieji – LVKD funkcionieriai – „labai gerai vertina LSSR ekonominį gyvenimo lygį ir nuolat lygina ne savo naudai analogiškus

rodiklius Lenkijoje“²⁶. Tačiau pažymėtina, jog draugijos pirmieji asmenys buvo sunerimę dėl LSSR lietuvių rusinimo problemos. Jų nuomone, išvengti šios tautai gresiančios katastrofos galima tik vienu būdu – atskyrus Lietuvą nuo SSRS. Tai stipriausiai išreiškianti lietuvių aspiracijas užuomina, išsakyta LVKD atstovų ir užfiksuota sovietinio saugumo medžiagoje.

Kita žymių draugijos asmenų grupė, kaip jau minėta, gyvenanti Lenkijos sostinėje ir nesaistoma jokių oficialių įsipareigojimų Centro valdybai, yra nemažai nuveikusi palaikant Lietuvos laisvės idėją. Pirmiausia pažymėtini B. Makauskas, S. Kraužlys, R. Vaina (jų pavardės daugiausia mirga KGB dokumentuose), bendraudavę su visais lietuviais, atvykusiais į Varšuvą mokslo, kultūros ar privačiais reikalais. Susitikimai paprastai vykdavo LVKD Varšuvos skyriaus patalpose, kur buvo sukaupti nemaži lituanistinės literatūros bei spaudos rinkiniai. Agentas Vitas atkreipia dėmesį į tai, kad dauguma LVKD veikėjų Varšuvoje turi surinkę „antisovietinės literatūros bibliotekas ir turi nemažas šių knygų atsargas“, iš kurių pagal pageidavimą norimu kiekiu apdovanojami svečiai²⁷. Toliau varšuviečių „nuopelnams“ „apdorojant antisovietškai“ Lietuvos SSR piliečius priskiriama tai, kad jie pastariesiems siūlo viešnagę Suvalkų trikampyje pas tautiečius. Šitaip būdavo susipažįstama su lietuviais, gyvenančiais už SSRS ribų ir nepatyrusiais kolektyvizacijos padarinių.

Taigi Lenkijos lietuviai, veikiantys tiek LVK draugijoje, tiek privačiai, atlikdavo patriotinę priedermę. Saugumiečių žodžiais tariant, draugija vykdė „antisovietinio pobūdžio“ veiklą. Josios tikslai buvo tokie pat kaip ir kitų užsienio kraštų lietuvių bendruomenių – ji siekė laikinai atvykusius iš Lietu-

vos SSR piliečius „antisovietškai apdoroti“ (suprask, rūpinosi jų tautinių, patriotinių nuostatų žadinimu)²⁸.

Apie kitas veikusias ar veikiančias Lenkijos lietuvių organizacijas užsimenama tik fragmentiškai, tos žinios dažniausiai susijusios su jų kūrimusi. Vos pradėjus veikti „Solidarumui“, 1980 m. Varšuvoje lietuvių studentų grupė, vadovaujama V. Vainos, nusprendžia įkurti lietuvių studentų sąjungą. Telkiant šį Lenkijos lietuvių jaunimo sambūrį, buvo bendraujama su šalies baltarusių ir ukrainiečių studentų grupėmis. Nors Lenkijos LR vidaus reikalų ministerija ir Aukštojo mokslo ministerija ilgai vilkino, vis dėlto organizatorių pastangomis buvo gautas sutikimas įregistruoti Lietuvių studentų sąjungą, kuri veikė iki karinės padėties paskelbimo. Be to, šiuo laikotarpiu nemažai nuveikia V. Vaina ir daktaras B. Mickevičius mėginami įtvirtinti Lenkijos lietuvių visuomenėje atsvarą oficialiam „Aušros“ žurnalui – periodinį leidinį,ėjusį iš pradžių „Susitikimų“ pavadinimu ir pasižymėjusį gilesniu tautišku. Suprantama, rezidentas Rašidovas minimą leidinį-biuletinį apibūdina kaip turintį „šovinistinių nuotaikų“²⁹.

Tuo tarpu Punske maždaug tuo pat metu mėginta įsteigti „Solidarumo“ ūkininkų kuopelę. J. Pajaujis, subūręs trijų asmenų grupę, važinėja po kaimus ir kviečia kaimiečius įsitraukti į jų gretas³⁰. Tačiau „Solidarumo“ organizacijos kūrimo Punske idėja išblėsta, nes kaimuose nesulaukta pritarimo. Tokią Lenkijos lietuvių ūkininkų nuostatą „Solidarumo“ atžvilgiu neabejotinai lėmė jau minėta ir išplėtotą diskusija dėl Vilniaus ir jo krašto priklausomybės.

Lenkijos lietuviai, jausdami politinės įtampos kupiną savo valstybės gyvenimo pulsą, mėgina ieškoti ryšių su kitomis tautinėmis mažumomis. 1984 m. viename Varšuvos

miesto rajonų – Podkowa Leznia – bažnyčioje įvyksta Lenkijos tautinių mažumų atstovų susitikimai. Vadovaujant Katalikų Bažnyčiai ir globojant „Solidarumui“, ten buvo sprendžiamas visų jų vienijimosi kovoje dėl demokratinės Lenkijos klausimas. Svarbiausios Lenkijos tautinių mažumų vienijimosi idėjos aptariamos tais pačiais metais išleistame leidinyje „Baltarusiai, lietuviai, ukrainiečiai – mūsų priešai ar broliai?“

Tuose susitikimuose lietuviams atstovavęs R. Vaina pareiškė, kad mūsų tautiečiai yra lenkų katalikų dvasininkijos skriaudžiami, pavyzdžiui, neleidžiama lietuviškai melsis Seinų bazilikoje. Esant tokiai diskriminacijai, lietuviai atsisakė dalyvauti tolesnėse derybose. Kad Katalikų Bažnyčia ir „Solidarumas“ organizavo tokius Lenkijos tautinių mažumų susitikimus, teigiama agento Vito pranešime, parengtame 1984 m. po jo apsilankymo Varšuvoje. Agentas netgi pats patikrino ir įsitikino, jog tokie susitikimai iš tikrųjų vyksta minėtoje bažnyčioje³¹.

SUVALKŲ TRIKAMPIO LIETUVIŲ AUTONOMIJOS SUKŪRIMO IDĖJA

Devintojo dešimtmečio pradžioje sunkėjant Lenkijos LR vidaus padėčiai, mūsų tautiečiai imasi iniciatyvos palaikyti ryšius su kylančia nauja politine jėga – „Solidarumo“ organizacija. Varšuvietis R. Vaina, oficialiai atstovaudamas LVK draugijai (agento Vito duomenimis), veda intensyviuos pokalbius su žinomais „Solidarumo“ ir KOR (Darbininkų gynimo komitetas) veikėjais J. Kuroniu ir A. Michniku ir stengiasi išsiaiškinti jų nuostatas Lenkijos tautinės mažumos – lietuvių atžvilgiu³². Tų pokalbių metu perduodamas Lenkijos lietuvių pasiūlymas. Jo esmė tokia: „Solidarumui“ atėjus į valdžią, pageidautina Suvalkų trikampiui, kurio gyventojų daugu-

mą sudaro lietuviai autochtonai, suteikti autonominę nepriklausomybę Lenkijos valstybėje.

Planas sukurti lietuvių valstybinį darinį grindžiamas politiniais ir ekonominiais sumetimais. Pirmiausia politinis tikslas – SSRS pašonėje paskelbti nepriklausomą lietuvių autonominį kraštą kaip Lietuvos SSR atsvarą; taip bus galima „parodyti visam pasauliui, kokia turi būti nepriklausoma lietuvių visuomenė“³³. Ekonominiu atžvilgiu tai būtų naudinga visai valstybei, nes Vakaruose gyvenantiems lietuviams išeiviams atsirastų galimybė persikelti į Suvalkų trikampį ir kartu bus sudarytos palankios sąlygos valiutinėms investicijoms į Lenkiją³⁴.

Išlikusi archyvinė medžiaga rodo, jog A. Michnikas iškart pritarė planui sukurti lietuvių autonominį valstybinį darinį. Tuo tarpu J. Kuronis delsė ir nedavė pažado palaikyti šią idėją, kai „Solidarumas“ bus valdžioje. Sutikimui gauti prireikė iš lietuvių pusės ilgų įtikinėjimų ir svarių argumentų. Argumentai buvo aiškūs: dėl Stalino savivalės, nustatant SSRS ir LLR sieną, dalis lietuvių istorinių žemių priskirta Lenkijai, todėl, paskelbus lietuvių autonominį kraštą, būtų iš dalies atkurta istorinė tiesa³⁵.

BENDRADARBIAVIMAS SU VAKARŲ LIETUVIŲ IŠEIVIJA

Lenkijos lietuviai, gyvendami laisvesnėje valstybėje nei jų tėvynainiai savame krašte, turėjo daugiau galimybių palaikyti glaudesnius ryšius su Vakarų išeivija. Tai kėlė didelį nerimą abiejų valstybių – SSRS ir Lenkijos – specialiosioms tarnyboms. Tarp kanalų, kuriais siunčiami Sovietų Sąjungoje nepageidaujami išeivijoje spausdinti leidiniai ir kuriais perduodama neoficiali informacija iš Lietuvos į Vakarus, minimi Punksas ir Var-

šuva. Rezidentas Rašidovas savo pranešimuose įvardija dvi Lenkijos lietuvių pavardes – R. Vaina ir S. Kraužlys, jie per JAV ambasadą Varšuvoje persiunčia iš Lietuvos nelegalią medžiagą Vakaruose gyvenantiems lietuviams išeiviams³⁶.

Punksui neeilinis vaidmuo tenka saugant Vakarų lietuvių leidinius ir organizuojant jų pergabenimą į Lietuvą. Pavyzdžiu galėtų būti jau minėto rezidento ataskaitoje užfiksuotas faktas apie Lietuvos informacinio centro Niujorke ir PLB atstovės D. Kviklytės viešnagę Punske. Tuo metu ji platino savo tėvo B. Kviklio enciklopedinį leidinį „Lietuvos bažnyčios“. Kaip teigiama saugumiečio pranešime, atvykusiems iš Lietuvos SSR už šio leidinio 10 egzempliorių pergabenimą per „geležinę uždangą“ vienas egzempliorius duodamas dovanai³⁷.

Komunistiniuose kraštuose draudžiamos antisovietinio turinio literatūros sąrašuose greta B. Kviklio randame S. Raštikio Raštus, V. Juodeikos knygą „Didžioji iliuzija. Marksizmas teorijoje ir realybėje“, dalį „Lietuvių archyvo“, Lietuvių enciklopedijos XV tomą, „Lietuvių Katalikų Bažnyčios kronikos“ numerių sąvadus ir kt. Išvardyti leidiniai dažniausiai minimi KGB Lietuvos SSR padalinio suvestinėse apie Punksko kraštą³⁸.

Didesnė šios literatūros dalis į Lenkiją buvo atsiunčiama paštu nenurodant atgaliinio adreso. Tai buvęs BALF'o nuopelnas, pažymima „Tramplino“ byloje. Neliuka saugumiečių nepastebėta ir vadinamoji specialaus apiforminimo literatūra, gabenama iš Vakarų į Lietuvą. Tų spaudinių viršelis, keletas pirmųjų ir paskutiniųjų puslapių apiforminami kaip žinomos „Minties“ ar „Vagos“ leidyklų knygos, o visuose kituose puslapiuose išspausdinti tikrieji leidinio tekstai. Taip apiforminta sovietuose draudžiama literatūra be didesnių kliūčių prasiskverbavo pro

SSRS muitinės apžiūrą. Pavyzdžiui, šitaip Lietuvą pasiekė J. Brazaičio knyga „Vie-nų vieni“, kuri buvo apipavidalinta kaip M. Gedvilo knyga „Lemiamas posūkis“.

Antisovietinė literatūra į Lenkiją patek-davo dar ir kitu būdu – per Vakarų Vokiet-i-joje organizuotą akciją „Pagalba lenkų žem-dirbiams“. Iš VFR sunkvežimiais gabena-moje labdaroje tarp rūbų, avalynės, maisto produktų, kitų daiktų praslysdavo ir jau mi-nėtos knygos. Tuo sunkiu metu Lenkijos muitinė labdarą paprastai praleisdavo be di-desnės apžiūros³⁹.

Platesnių ryšių su Lenkijos lietuvių mo-kyklomis siekė Hiutenfeldo Vasario 16-osios lietuvių gimnazija (VFR). Pirmiausia šių kontaktų iniciatoriumi paminėtinas buvęs gimnazijos direktorius Kavaliūnas ir moky-tojas V. Svilas, skatinę Punsco mokinius vyk-ti į Hiutenfeldą. Neoficialus abiejų kraštų lietuvių mokyklų bendradarbiavimas sustip-rėja ir išsiplečia Vasario 16-osios gimnazijos direktoriumi tapus A. Šmitui, kuris sovieti-nio saugumo dokumentuose apibūdinamas kaip „aiškiai antisovietškai nusiteikęs“ žmo-gus⁴⁰.

Lenkijos lietuviai glaudžiai bendradar-biavo ir su anksčiau minėta Vakarų Berlyne veikusia „Labdaros“ draugija, vadovaujama buvusio VLIK'o veikėjo J. Glemžos. Šios draugijos programoje buvo numatyta remti Lenkijos lietuvių studentus. Pagal programą studijuojančiajam skiriama vidutiniškai 100 JAV dolerių per metus. Pinigai į Lenki-ją patekdavo per tarpininkus, pavyzdžiui, punskietis A. Valinčius 1982 m. parvežė 2000 JAV dolerių. Tą fondą studentams iš-dalydavo specialus komitetas, kurio nariai buvo J. Vaina, J. Pajaujis, J. Stoskeliūnas⁴¹. Devintojo dešimtmečio sunkmečiu Suvalkų trikampio lietuviai nemažos paramos iš Va-karų sulaukė per kunigą K. Senkų. Tam sėk-

mingai buvo naudojamosi VFR ir LLR susi-tarimu nemokamai siųsti labdaros siunti-nius. Ši šalpa būdavo gaunama tiek privačių asmenų, tiek Punsco parapijos bažnyčios ad-resu⁴².

Aktyvių ryšių su tautiečiais Lenkijoje sie-kė taip pat Romoje gyvenantys lietuviai dvasininkai – kun. V. Kazlauskas, mons. L. Tula-ba. Ryškiausia figūra bendradarbiaujant su Suvalkų trikampio lietuviais tampa dvasinin-kas D. Valentis; saugumiečiai juo ypač do-mėjosi. D. Valentis – „italų kilmės amerikie-tis, be akcento kalba lietuviškai, gyvena Vakarų Vokietijoje, bet dažniau būna Romoje“. Pasak agento Rašidovo, jis „periodiškai pasirodo Lenkijoje, vykdydamas kažkokius lietuvių kunigų, apsistojusių Romoje, pave-dimus“⁴³. Vienas tų „pavedimų“ – kviesti lietuvių jaunuolius į Šv. Kazimiero kolegiją Italijoje. Agento teigimu, D. Valenčiui tai pavyko, nes nagrinėjamu laikotarpiu „vienas lietuvis jau studijuoja“ minėtoje dvasinėje seminarijoje. Be to, šiam dvasininkui pasise-kė 1981 m. Smalėnuose atkurti vienuolyną, į kurį jau išėjo trys lietuviai⁴⁴. 1982 m. Romos lietuvių kunigai rekomendavo D. Valentį Punsco parapijos vikaru, tačiau tam neprita-rė Lenkijos saugumas bei lenkų katalikų dvasininkijos hierarchai, ir sumanymas ne-buvo įgyvendintas.

KGB suformuotoje byloje „Tramplinas“ yra užuominų apie galimą Seinų bazilikos perspektyvą. Vatikano lietuvių dvasininkų dėmesys praeityje garsiam lietuvių katalikų centrui aiškinamas lietuvių kunigų siekais vėl įsitvirtinti Seinuose; tai „turėtų didelę reikšmę prasiskverbiant į Lietuvą, ruošiant klerikalius kadrus nepriklausomai Lietu-vai“⁴⁵.

Pas Suvalkų trikampio lietuvius dažnai svečiuodavosi A. Žygas, JAV lietuvis, anot saugumo dokumentų, „neoficialus VLIK'o

atstovas, nors oficialiai prisistatydavęs PLB atstovu⁴⁶. Keliaudamas per Punsco valsčiaus kaimus ir rinkdamas lietuvių tautosaką, A. Žygas sugebėjo sutelkti didelį pažįstamų ir bičiulių būrį. Tokiame vakariečio lietuvio elgesyje KGB šaltinis įžiūrėjo „kažkokį slaptą tikslą, kurį reikia išsiaiškinti“⁴⁷. Aktyvia veikla pasižymėjo Australijos lietuvis A. Laukaitis. Jis neretai lankydavosi Punske, dovanodavo lietuviams patriotinės literatūros lietuvių kalba, teikdavo LVKD materialinę pagalbą. Be to, A. Laukaitis nuolat publikuodavo Australijos lietuvių spaudoje straipsnius apie Lenkijos lietuvių gyvenimą ir šitaip informuodavo Vakarų išeiviją apie Suvalkų trikampio tautiečių padėtį bei nuotaikas⁴⁸.

Apskritai galima teigti, kad Lenkijos lietuviai palaikė įvairialypius kontaktus su Vakaruose gyvenančiais tautiečiais. Tam prielaidas sudarė laisvesnės judėjimo iš LLR nei iš SSRS sąlygos. Retas Vakarų lietuvis, lankydamasis Lenkijoje, aplenkdamas Punkską; ten paprastai susitikdavo su Lenkijos lietuvių visuomenei atstovaujančiais ir patriotiškai nusiteikusiais J. Vaina, J. Pajauju. Šie asmenys dažnai minimi KGB dokumentuose ir neatsitiktinai apibūdinami kaip „lietuvių reakcinių emigrantų koordinatoriai Lenkijoje“⁴⁹.

IŠVADOS

Straipsnyje aptariamas devintasis dešimtmetis Lenkijoje – kupinas permainingų įvykių, jis prasidėjo „Solidarumo“ iškilimu ir baigėsi komunistinės valdžios nuvertimu. Tokia kintanti politinė terpė negalėjo nepaveikti Suvalkų trikampio lietuvių politinio gyvenimo.

Lenkijos lietuviai dėl didesnių šalies piliečių laisvių turėjo platesnes galimybes pa-

laikyti ryšius su Vakaruose pasklidusia lietuvių išeivija. Kita vertus, Lenkijos lietuviai, priklausydami tam pačiam – komunistiniam – blokui kaip ir likusi tautos dalis už „geležinės uždangos“ Sovietų Sąjungoje, palaikė aktyvius ryšius su Lietuvos SSR. Taigi Suvalkų trikampis dažnai tapdavo Rytų ir Vakarų lietuvių susitikimo vieta. Kai kuriose Varšuvos, Punsco ir jo krašto bibliotekose buvo sukaupta nemažai Sovietuose draudžiamos literatūros – išeivijoje išleistų istorinės ir religinės tematikos knygų, periodinių leidinių. Per Suvalkų trikampį ir Varšuvą driekėsi vienas kelių, kuriuo į Vakarus buvo gabenami disidentinės savilaidos leidiniai. Pas Lenkijos lietuvius grįždavo Vakaruose išspausdinti minėtų leidinių sąvadai.

Faktai byloja ir apie Vakarų lietuvių išeivijos materialinę paramą Suvalkų trikampio mokykloms, lietuvių studentams, ūkininkams. Ypač pažymėtina Vakarų Vokietijos lietuvių, Vasario 16-osios gimnazijos, Vatikaną lietuvių pagalba.

Komunistinės Lenkijos valdžios remiama vienintelė oficiali lietuvių organizacija – LVKD vienijo bent dvi pagrindines Lenkijos lietuvių grupes, kurios laikėsi skirtingų nuostatų dėl oficialaus bendradarbiavimo su Lietuvos SSR institucijomis. Viena grupė, daugiausia atstovaujanti LVKD vadovybei, reiškė mintis, artimas oficialiai Lenkijos LR valdžios nuomonei, nuolat pabrėždavo didelius Lietuvos SSR ekonominius, kultūrinius laimėjimus. Vis dėlto retkarčiais praslysdavo šiai grupei priklausančių LVKD Centro valdybos narių nuogastavimai dėl Lietuvoje plintančios rusifikacijos. Kita grupė, daugiausia atstovaujama Lenkijos lietuvių intelektualų (B. Makauskas, S. Kraužlys, J. Stoskeliūnas, B. Mackevičius, J. Vaina (vyresn.), R. Vaina ir kt.), vadovavosi orientacijomis, artimomis Vakarų lietuvių išeivijos politi-

nėms nuostatoms, pasisakė už Lietuvos laisvės bylos kėlimą.

Nagrinėjamu laikotarpiu Lenkijoje ne kartą mėginta kurti naujas lietuvių organizacijas kaip atsvarą LVKD, greta „Aušros“ žurnalo leisti kitą periodinį leidinį. Lenkijos lietuviai siekė bendradarbiauti su kitomis Lenkijos tautinėmis mažumomis, jų atstovai sėkmingai užmezgė ir palaikė ryšius su „Solidarumo“ lyderiais. Naujausiųjų laikų istorijos tyrėjų dėmesį turėtų patraukti devintajame dešimtmetyje Lenkijos lietuvių puoselėta idėja, sulaukusi „Solidarumo“ veikėjų J. Kuronio ir A. Michniko pritarimo, mėginti Suvalkų trikampyje sukurti valstybinį darinį, turintį autonomiją Lenkijos valstybėje. Lietu-

vai laisvėjant, o vėliau tapus nepriklausoma valstybe, idėja pasidarė nebeaktuali.

Tiek Suvalkų trikampio, tiek visos Lenkijos lietuviai aptariamam laikotarpiui atsidūrė ypatingame abiejų komunistinio bloko šalių saugumo organų dėmesio centre. Dar 1980 m. KGB Lietuvos SSR padalinys užvedė šiuo klausimu informacinę bylą „Tramplinas“. Abiejų valstybių specialiųjų tarnybų atstovai, susitikę 1981 m. Lenkijos pasienyje, nutarė koordinuoti veiksmus Lenkijos lietuvių atžvilgiu. Į Suvalkų trikampio lietuvius tiek lenkų, tiek sovietinis saugumas žvelgė kaip į Vakarų lietuvių išeivijos antisocialistinės-tautinės, patriotinės ir religinės ideologijos platintojus tuometinėje Lietuvos SSR.

Nuorodos

¹ A. Eidintas, *Litovskaja emigracija v stranach Severnoj i Južnoj Ameriki v 1888–1940 g.g.*, Vilnius, 1989.

² B. Makauskas, *Vilnijos lietuviai 1920–1939 m.*, Vilnius, 1991.

³ P. S. Wandycz, *Laisvės kaina. Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*, Vilnius, 1997, p. 268.

⁴ Ibid.

⁵ Dėl lenkų tautybės asmenų panaudojimo. Lietuvos SSR valstybės saugumo komiteto 1987 m. liepos mėn. raštas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 49, b. 338, l. 50.

⁶ Ataskaita apie drg. V. L. Karinausko išvykos į LLR 1981 m. rugsėjo 16 d. rezultatus, ibid., l. 71.

⁷ Ibid., l. 72.

⁸ Ibid.

⁹ Vito 1984 m. lapkričio 14 d. agentūrinis pranešimas, ibid., l. 204.

¹⁰ Rašidovo 1982 m. rugpjūčio 5 d. agentūrinis pranešimas, ibid., l. 112.

¹¹ Pastabos apie kai kuriuos LLR lietuvių nacionalizmo aspektus, Varšuva, 1980 m. rugpjūtis, ibid., l. 26.

¹² Ibid.

¹³ Ibid., l. 27.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., l. 28.

¹⁶ Ibid., l. 29.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid., l. 30.

²⁰ Ibid.

²¹ L. Wałęsa, *Droga do Wolności*, Warszawa, 1991, s. 12, 138.

²² A. E. Senn, *Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje*, Vilnius, 1997, p. 19.

²³ Antano 1989 m. birželio 14 d. agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 339, l. 320.

²⁴ Ibid., l. 321.

²⁵ Ibid., l. 322; Lietuvos SSR KGB 1988 m. balandžio mėn. šifrograma, ibid., l. 292–297.

²⁶ Vito 1984 m. lapkričio 14 d. agentūrinis pranešimas, ibid., b. 338, l. 204.

²⁷ Ibid., l. 211.

²⁸ Ibid., l. 212.

²⁹ Rašidovo 1982 m. lapkričio 3 d. agentūrinis pranešimas, ibid., l. 144–145.

³⁰ Ibid., l. 145.

³¹ Vito 1984 m. lapkričio 14 d. agentūrinis pranešimas, ibid., l. 198–199.

³² Ibid., l. 197.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Rašidovo 1982 m. lapkričio 3 d. agentūrinis pranešimas, ibid., l. 148.

³⁷ Ibid., l. 147.

³⁸ Vito 1984 m. lapkričio 14 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 195–217.

³⁹ *Ibid.*, l. 209; Rašidovo 1982 m. lapkričio 19 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 133.

⁴⁰ Rašidovo 1982 m. lapkričio 3 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 146.

⁴¹ *Ibid.*, l. 145.

⁴² *Ibid.*, l. 146.

⁴³ *Ibid.*, l. 147–148.

⁴⁴ *Ibid.*, l. 147.

⁴⁵ Rašidovo 1982 m. lapkričio 19 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 155.

⁴⁶ Rašidovo 1982 m. lapkričio 3 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 148.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Vito 1984 m. lapkričio 14 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 209.

⁴⁹ Rašidovo 1982 m. lapkričio 19 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 133.

Juozas Banionis

AN OUTLINE OF THE POLITICAL LIFE OF LITHUANIAN ETHNIC MINORITY IN POLAND AS REPORTED IN THE KGB FILE “PASS-BRIDGE”

Summary

The study, on the ground of copious KGB archival material and the Lithuanian journal “Aušra”, published in Poland, analyses the events of the nineties in Poland. The decade is famous for such remarkable events as the “Solidarity” movement and the end of communist rule in Poland. The changes could not have influenced the political life of Lithuanians living in Suvalkai triangle.

The Suvalkai triangle in Poland was the place where Lithuanians from the East and the West met. Libraries holding the books and periodicals prohibited by the Soviets were concentrated in Warsaw and Pusk city. Through Suvalkai and Warsaw travelled

dissidents’ published matter from the East to the West.

Attempts had been made to found new Lithuanian organisations alongside the existing Lithuanian Cultural Society as well as attempts to publish a new periodical as a counter-journal to “Aušra”. It is worth mentioning that in the nineties the idea to found Lithuanian Autonomy in Suvalkai triangle within the Republic of Poland was very strong among Lithuanians in Poland. The idea was supported by J. Kuron and A. Michnik, the leaders of the “Solidarity” movement. The author of the article considers that the issue is worth studying by the latest history scholars.